

Tekst: Anton Horeweg

Hoe voorkom je lastig gedrag?

Niemand wil probleemgedrag: leraren niet, ouders niet en leerlingen niet. Leraren spelen een belangrijke preventieve rol, ondersteund door de gedragsspecialist en ib'er. In dit artikel bekijken we wat 'lastig gedrag' is, hoe het soms ontstaat en hoe je het kunt voorkomen.

Heel veel lastig gedrag verdwijnt als de leraar het goede doet, ook in de ogen van de leerling (Van Herpen, 2016). Maar wat dan? En hoe?

Goed observeren

Om te werken aan een oplossing moeten leraren en begeleiders eerst weten wat er aan de hand is. Observeren dus.

Jari staart stil voor zich uit tijdens de rekenles. De observant noteert: 'Jari droomt weg'. Na enige tijd pakt Jari zijn pen en noteert iets in zijn schrift. De observant noteert: 'Jari gaat even aan het werk', 'Jari is niet gemotiveerd voor deze les'.

Hoewel de observant ongetwijfeld zijn best doet, is dit geen feitelijke beschrijving van het gedrag van Jari. Wat er feitelijk gebeurt, is dit: 'Jari kijkt voor zich uit. Hij schrijft niet'. Vervolgens: 'Jari pakt zijn pen. Het lijkt of hij iets noteert'. Later blijkt dat Jari een tekeningetje had gemaakt. Over zijn motivatie kun je uit deze observatie niet direct iets opmaken (wel vermoeden).

Uit bovenstaand voorbeeld blijkt dat onze eigen gedachten en gevoelens al snel meespelen als het gaat om gedrag. Kees van der Wolf (2012) verwoordde dit mooi: 'Wat je denkt dat je ziet, is meer wat je denkt dan wat je ziet'. Overigens is dit zeer menselijk. Het is daar-

om belangrijk om vooraf goed te bepalen waarnaar gekeken moet worden.

Vooraf druk en agressief gedrag wordt vaak als probleemgedrag gezien. Bij de meeste leraren roept dit namelijk emoties op als boosheid, afkeer, wanhoop of verdriet. Stil en teruggetrokken gedrag roept, als het al wordt opgemerkt, juist gevoelens op van mededogen. Hierbij schieten leraren in de helpstand, terwijl zij bij druk of agressief gedrag vaak in de verdediging schieten. Zeker als leraren de indruk hebben dat leerlingen dit gedrag expres laten zien of als ze zich aangevallen voelen.

Onvoldoende kennis

Het soort gedrag lijkt dus mede te bepalen of we iets 'lastig gedrag' noemen. Daarnaast hebben leraren soms onvoldoende kennis van wat normaal gedrag is in de ontwikkeling van leerlingen. Het gedrag wordt dan ten onrechte probleemgedrag genoemd.

Loes (4 jaar, groep 1) pakt elke keer het schepje van Josje af als ze samen in de zandbak spelen. Omdat Josje dat schepje nooit wil geven, geeft Loes Josje altijd eerst een klap in het gezicht en pakt dan snel het schepje. De leraar zegt: 'Loes vertoont echt probleemgedrag. Ze slaat voortdurend andere leerlingen. Ik maak me grote zorgen.'

Arend-Jan (11 jaar, groep 7) staat bovenop de heuvel aan de rand van het schoolplein. 'I'm the king!', schreeuwt hij. Iedereen die in zijn buurt komt krijgt een enorme duw van zijn grote lijf en valt gegarandeerd van de heuvel af. Als een van de jongens probeert om zijn handen vast te pakken, schopt Arend-Jan hem keihard tegen zijn benen. De jongen schreeuwt het uit van pijn en rolt naar beneden.

Bovenstaande voorbeelden komen je vast bekend voor. Soms denken leraren meteen aan extra hulp voor deze leerlingen, maar dit is normaal gedrag. Dat wil overigens niet zeggen dat je het goed moet keuren. Loes moet immers leren dat je niet zomaar iemand in het gezicht slaat, ook niet als je iets van de ander wilt hebben. Loes moet dat echter nog leren. Ook Arend-Jan moet iets leren. Jongens bepalen op een fysieke manier wie de baas is. Arend-Jan vertoont hier dus 'gewoon jongetjesgedrag'. Wel moet de leraar hem leren dat hij anderen geen pijn mag doen. De gedragspecialist kan een voorlichtende rol hebben bij het bespreken van bepaalde gedragingen.

Lastig gedrag zien waar een ander dat niet ziet

Gedrag is eigenlijk niet goed meetbaar. Scores zijn in het onderwijs meestal aan het aantal goed gemaakte opgaven gekoppeld. Bij gedrag werkt dat niet. Als je twee keer boos wordt op een dag scoor je dan slecht? En drie keer? Er is geen maat voor en dat is fijn, want er zijn genoeg leraren die twee keer boos worden op een dag. Het kan bovendien best zijn dat wat de ene leraar probleemgedrag vindt, door zijn collega niet zo ervaren wordt.

Of gedrag als een probleem ervaren wordt, is dus een belangrijke classificatiefactor. De intern begeleider kan steun bieden door te helpen relativeren en een ander perspectief te bieden.

Gedrag niet passend in de situatie

Ook de situatie speelt mee. Probleemgedrag is eigenlijk gewoon 'gedrag'. De plek waar je dat gedrag vertoont, maakt dat we het soms probleemgedrag noemen. Het gedrag is op dat moment niet passend in de situatie.

Joep is een onveilig gehecht jongetje. Hij kijkt in de klas voortdurend om zich heen. Dit scangedrag zie je vaker bij leerlingen met hechtingsproblemen. Dat is normaal gedrag – kinderen zoals Joep houden in de gaten of alles veilig is –, maar in de rekenles is het niet helpend. Het belemmert het leren.

De leraar en begeleider zouden in dit geval moeten bekijken of het mogelijk is Joep te helpen beter op te letten door hem een andere plek te geven, te zorgen voor een goede sfeer in de groep of door Joep vaker bij de les te betrekken.

Lastig gedrag veroorzaakt door de leerling

Welbeschouwd kan een leerling lastig gedrag niet veroorzaken. Gedrag is namelijk altijd interactie, bijvoorbeeld tussen de leraar en de leerling met het probleemgedrag of tussen leerlingen onderling. Zij beïnvloeden elkaar. Leerlingen ontlokken reacties van de omgeving en omgekeerd. Beide veranderen hierdoor (Braet, Prins & Bijttebier, 2014). Als begeleider zal je alert moeten zijn op leraren die denken dat het 'nu eenmaal een leerling met lastig gedrag' is.

Sara leest niet goed mee met de leesles. De leraar loopt naar haar toe en zegt op geïrriteerde toon dat hij verwacht dat Sara beter oplet. Sara schrikt van zijn boze stem en reageert verontwaardigd dat ze heus wel oplet (ook al weet ze best dat dit niet zo is). De leraar vertelt haar geërgerd dat ze beslist niet oplette en bij de volgende keer na schooltijd mag komen oefenen. Sara hangt nu mokkend boven haar boek, maar leest nog steeds niet. De leraar baalt dat hij elke keer problemen heeft met Sara. Kon hij de juiste handvatten maar vinden.

Beide actoren beïnvloeden elkaar. Als de situatie anders verloopt, voelen ze zich anders en gedragen zij zich ook anders:

Sara leest niet goed mee bij de leesles. De leraar loopt naar haar toe en vertelt vriendelijk maar beslist dat hij verwacht dat Sara beter oplet. Sara weet dat de leraar gelijk heeft en doet nu beter haar best. De leraar vindt zichzelf nu een betere leraar, zeker als het hem vaker lukt om leerlingen op zo'n 'eenvoudige' manier weer aan het werk te krijgen. Even later geeft hij Sara een compliment. Sara glundert.

Ook de leraar veroorzaakt soms probleemgedrag

Misschien kijk je nu ongelovig, want geen leraar wil een klas waarin leerlingen probleemgedrag vertonen, laat staan dat hij daar zelf voor zorgt. Toch moet je als observerend begeleider ook goed bekijken wat de leraar doet. De leraar kan een uitlokkende factor zijn. Het stukje over Sara maakt duidelijk dat de manier waarop de interactie met de leraar verloopt sterk bepalend is voor het gedrag van de leerling. Het handelen van de leraar kan dus preventief of verstorend werken.

Tijdens de instructie over stuwmeren schrijft de leraar iets op het bord. Daarna draait hij zich om en zegt: 'Wie weet wat een stuwmeer is?' Tien leerlingen roepen een antwoord door de klas.

Is dit nu een klas met tien probleemleerlingen? Naar mijn idee niet. De leraar lokt deze enthousiaste reacties zelf uit. Afgezien van het feit dat je het antwoord op deze vraag ook op een wisbordje kunt laten schrijven en iedereen moet nadenken, had de leraar twee dingen anders kunnen doen. Allereerst aan het begin van het

jaar goed oefenen met vinger opsteken (of nooit een vinger opsteken, want de leraar geeft de beurt) en ten tweede door een heldere gedragsverwachting uit te spreken voor hij een vraag stelt.

Tijdens de instructie over stuwmeren schrijft de leraar iets op het bord. Daarna draait hij zich om en zegt: 'Ik stel je zo een vraag. Denk er stil over na. Als je het antwoord weet, steek je je vinger op. Let op: wie weet wat een stuwmeer is?'

Kleine verandering, groot effect en een nog groter plezier.

De manier waarop de leraar naar zijn klas kijkt 'veroorzaakt' lastig gedrag

Een uitgebreide studie over waargenomen gedragsproblemen laat zien dat als leraren lesgeven aan een klas waarin naar hun idee veel leerlingen zitten met problematisch gedrag, ze het gedrag van de rest van de klas ook negatiever beoordelen (Wienen, Batstra, Thoutenhoofd, Bos & De Jonge, 2019).

De overwegend negatieve waarneming van de leraar beïnvloedt de verwachtingen van de leraar over de leerlingen in de klas (Timmermans, De Boer & Van der Werf, 2016). En dat beïnvloedt het leren en het gedrag van de leerlingen (Kelly & Carbonaro, 2012). Het is van belang dat leraren dit mechanisme herkennen. Het is de taak van de ib'er om leraren hierbij te helpen. Interventies moeten dus niet zozeer gericht zijn op de 'probleemleerling', maar op de context (O'Brennan, Bradshaw & Furlong, 2014). Dat betekent in de praktijk: kijken naar deze leerling, in deze klas, met deze leraar en eventueel deze thuissituatie. Gedrag staat niet op zichzelf en komt niet 'door de leerling'. Het is een samenspel binnen de context die op dat moment geldt (Gottfried, 2014).

Het team als veroorzaker van lastig gedrag

Het klinkt wellicht ongelooflijk: op scholen waar er veel leerlingen met 'probleemgedrag' rondlopen, is het team vaak een van de veroorzakers ervan. Het betreffende schoolteam heeft natuurlijk – net als op elke school – bepaalde regels afgesproken, maar elke leraar interpreteert deze op zijn eigen manier. 'Ik ben de baas in mijn lokaal en ik weet wat werkt.' 'Bij mij mag je wel... (petje op, drinken in de klas enzovoort), ook al mag dat eigenlijk niet.' Soms wordt het argument ge-

bruikt dat leerlingen maar moeten wennen aan het feit dat er overal andere regels gelden. Elk teamlid moet echter de afgesproken regels uitvoeren en handhaven. Voor veel leerlingen is het al lastig genoeg om zich aan de regels te houden. Er 'creatief mee omgaan' zorgt voor probleemgedrag. Het is de taak van de gedragspecialist of ib'er om ervoor te zorgen dat er tijd in de agenda wordt gereserveerd om met het hele team hierover te praten.

Teamaanpak

Probleemgedrag is een teamaangelegenheid, want ernstig probleemgedrag kun je niet in je eentje oplossen.

Twee collega's op het schoolplein: 'Ik heb zoveel problemen met Marike. Ze is hondsbrutaal en weigert te werken. Ik word er echt gek van.' De andere collega: 'Vreemd, ik had vorig jaar nooit last met haar. Kom, we moeten weer naar binnen.'

Dit gebeurt soms echt. In een school met een onderwijsteam zoals onderwijsteams bedoeld zijn, zou de collega doorvragen of erop terugkomen. Er zou bekeken worden of Marike veranderd is, of er andere oorzaken zijn of dat haar huidige leraar iets kan veranderen in zijn houding/aanpak. Kern hierbij is: samen kijken, samen aanpakken.

Als een leraar problemen heeft om een goede aanpak te vinden voor een leerling of een les:

- vraagt hij zijn duo-collega of parallel-collega;
- raadpleegt hij de ib'er of gedragspecialist;
- bekijken zij samen wat hij kan doen en kiezen een aanpak;
- laat hij zich observeren in de klas (dit kan soms verhelderend werken, want iedereen heeft een blinde vlek).

Het gaat er niet om dat een leraar 'iets niet goed doet', maar dat leraren van elkaar en met elkaar leren. Op het gebied van didactiek gebeurt het al, maar ook met betrekking tot gedragspreventie is dit aan te bevelen. Zo ontstaat een lerende organisatie en dat leidt tot betere leraren en betere scholen.

De literatuurlijst bij dit artikel is te vinden in de materialenbank op lbbo.nl.

Wil je kans maken op het nieuwe boek *Voorkom lastig gedrag* van Anton Horeweg? Lees meer op pagina 43.

Anton Horeweg

Anton Horeweg is gedragspecialist en leraar in het basisonderwijs. Hij schreef diverse onderwijsboeken, waaronder 'Gedragsproblemen in de klas' en 'De traumasensitieve school'. Zijn nieuwe boek heet 'Voorkom lastig gedrag'.